

گزارش تحلیلی در خصوص حضور روسیه در بخش انرژی عراق و اقلیم کردستان

یکی از اهداف استراتژیک مسکو و متحدش، پکن، در صفحه شطرنج جهانی، کنترل فضای بخش انرژی عراق و سرمایه‌گذاری در آن است تا از این رهگذر بغداد را از غرب دور کرده و به محور نوظهور ایران-عربستان پیوند دهد.

تا پایان سال ۲۰۲۳، سهم روسیه از سرمایه‌گذاری در بخش انرژی عراق به ۱۹ میلیارد دلار رسیده است. علاوه بر این، شرکت «لوک اویل» (Lukoil) روسیه توانست در ماه مارس ۲۰۲۳ قراردادی جهت توسعه ذخایر نفتی فاز ۱۰ عراق که شامل میدان نفتی اریدو- بزرگترین میدان نفتی کشف شده در عراق از سال ۲۰۰۳ با برآورد اولیه ۷ تا ۱۰ میلیارد بشکه ذخیره نفتی- نیز می‌شود با شرکت نفتی دولتی «ذی‌قار» به امضاء برساند. همزمان، خروج «اکسون موبیل» از میدان نفتی «غرب قرنه» (West Qurna) در بصره نیز این فرصت را در اختیار «لوک اویل» قرار داد که سهام این شرکت را در اختیار بگیرد.

نگاهی به تعاملات روسیه و عراق در حوزه‌های نظامی و انرژی نشان دهنده تعمیق روابط همکاری جویانه دو کشور است. علاوه بر انرژی، در حوزه دریایی نیز زمینه بسیار مساعدی برای همکاری مسکو و بغداد وجود دارد. پیشینه و توانمندی روسیه در توسعه بنادر و لجستیک دریایی، مکمل موقعیت استراتژیک عراق در دسترسی به یکی از مهمترین آبراهه‌های جهان (خلیج فارس) و برنامه ریزی برای استفاده بهینه‌تر از این ظرفیت است و همین موضوع همگرایی منافع دو کشور در این حوزه را غیرقابل انکار می‌نمایاند.

بر اساس شواهد موجود، روسیه مهندسی استراتژیک خود را از اقلیم کردستان آغاز کرد. در ژوئن ۲۰۱۷، هیأتی از اقلیم کردستان به ریاست نخست وزیر نچیروان بارزانی و حضور شخصیت‌های دیگری همچون قباد طالبانی معاون نخست وزیر و آشتی هورامی وزیر منابع طبیعی، در حاشیه نشست اقتصادی سن پترزبرگ از روسیه بازدید نموده و قراردادی با شرکت «روس نفت» (Rosneft) به امضاء رساندند. براساس این قرارداد، هزینه احداث خط لوله برای انتقال گاز مایع از اقلیم کردستان به بازار (مقصد) مد نظر روس نفت، ۱ میلیارد دلار در نظر گرفته شد. از سال ۲۰۱۷، گول نفتی روسیه بالغ بر ۳.۵ میلیارد دلار به حکومت اقلیم کردستان وام داده و قراردادهایی برای توسعه ۵ میدان نفتی به امضاء رسانده است. در سال ۲۰۱۸، دو طرف برای اجرای یک برنامه اکتشافی ژئوپلتیک و بهره برداری آزمایشی از آن به توافق رسیدند. این در حالی بود که دو شرکت نفتی آمریکایی «اکسون موبیل» و «شورون» بسیاری از میادین نفتی اقلیم کردستان را در سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ ترک کرده بودند.

روسیه برای تضمین نفوذ و کنترل خود بر اقلیم کردستان عراق از طریق و در پوشش شرکت‌های دولتی، به ویژه «روس نفت»، ۳ سازوکار جداگانه را از پاییز ۲۰۱۷ در پیش گرفته است:

- تأمین مالی ۱.۵ میلیارد دلاری در بخش انرژی منطقه از طریق پیش خرید نفت با قابلیت پرداخت ۳-۵ ساله؛
- دریافت ۸۰٪ سود عملیاتی (working interest) در ۵ میدان نفتی بزرگ منطقه؛
- تصاحب ۶۰٪ مالکیت خط لوله کلیدی موجود در اقلیم کردستان با تعهد به سرمایه‌گذاری ۱.۸ میلیارد دلاری برای افزایش ظرفیت این خط لوله به یک میلیون بشکه در روز؛

همانطور که گفته شد، روسیه و چین به دنبال تثبیت سیطره خود بر انرژی تمام عراق برآمده‌اند و خارج کردن شرکت ژاپنی «اینپکس» (Inpex) از میدان نفتی اریدو، آخرین نمونه از استراتژی توسعه‌ای آن‌ها در عمل است. اما آنچه مسلم است، این اقدامات، روسیه را در تقابل مستقیم با دولت مرکزی عراق قرار داده که به دنبال کنترل و مدیریت منابع انرژی اقلیم کردستان همچون سایر مناطق این کشور است. اما هدف روسیه در سپتامبر ۲۰۱۷ از ورود به اقلیم کردستان تنها گسترش نفوذ روسیه در عراق نبود، بلکه مقدمه و تمرینی بود برای نفوذ در بخش‌های جنوبی این کشور. از این رو، روسیه به دنبال آن است که با پیشبرد ادغام بخش‌های شمالی و جنوبی عراق تحت نفوذ و کنترل خود، به جاه طلبی‌های بلند مدت خود در این حوزه جامه عمل بپوشاند.

به لحاظ تاریخی، روابط دیپلماتیک دو کشور از ۹ سپتامبر ۱۹۴۴ آغاز شده و به جز دوره کوتاهی در بازه زمانی ۵۸-۱۹۵۵، روابط دو کشور رو به پیشرفت بوده و حتی عراق یکی از مهمترین شرکای شوروی در جهان عرب محسوب می‌شد. در سال ۲۰۰۸، پوتین بخش اعظم بدهی‌های عراق در زمان شوروی سابق را بخشید و همین موضوع زمینه ساز قرارداد نفتی ۴ میلیارد دلاری میان دو کشور شد. این رویکرد در سال ۲۰۱۲ و با مشارکت قابل توجه «لوک اویل» در بخش انرژی عراق وارد فاز جدیدی شد و از آن پس روابط دو کشور پیوسته تقویت شده است. در جریان سفر سرگی لاوروف به عراق در فوریه ۲۰۲۳، یکی از مهمترین محورهای مذاکرات دوجانبه، سازوکار سرمایه‌گذاری شرکت‌های انرژی روسی در عراق بود که نشان دهنده منافع مشترک دو طرف در تداوم و تقویت پیوندهای اقتصادی علی‌رغم تحریم‌های غرب است. این موضوع در سفر السودانی به کرم‌لین در اکتبر ۲۰۲۳ و ملاقات وی با پوتین نیز مورد بحث و بررسی قرار گرفت.

علاوه بر انعقاد قرارداد با شرکت‌های روس، دو کشور توافقنامه‌هایی برای گسترش همکاری در بخش نفت، شامل پروژه‌های اکتشافی و حفاری و نیز توسعه زیرساخت‌ها به امضاء رسانده‌اند که متضمن جریان پیوسته

سرمایه مورد نیاز برای رشد و ثبات بخش نفت عراق است. دو کشور همچنین در حوزه گاز نیز در صدد گسترش همکاری‌های خود برآمده‌اند.

حمل و نقل و زیرساخت مهمترین مؤلفه‌های روابط دوجانبه روسیه و عراق و زیربنای تجارت، همکاری اقتصادی و پیوند منطقه‌ای دو طرف هستند. عراق در حال حاضر پروژه ۱۷ میلیارد دلاری تقویت زیرساخت‌های خود به منظور اتصال بندر فاو به مرز ترکیه را در دستور کار قرار داده است و روسیه مصمم به سرمایه‌گذاری در این پروژه است.

آنچه که مسلم است، متفکران روسی از زمان جنگ سرد با هدف به چالش کشیدن نظم و سلطه یکجانبه غرب به دنبال حضور در مناطق انرژی‌خیز جهان بوده‌اند. در همین راستا، افزایش حضور روسیه در بخش انرژی عراق و اقلیم کردستان، انعکاسی از جاه طلبی اقتصادی و مواضع استراتژیک این کشور است. با این وجود، چالش‌های داخلی و خارجی بسیاری بر سر راه یکپارچه کردن این تلاش‌ها وجود دارد. تنش‌های ژئوپلیتیک، تحریم‌های بین‌المللی و پیچیدگی‌های نظم بین‌الملل موانع قابل توجهی در برابر همکاری اقتصادی دو طرف هستند. برای برطرف کردن این نگرانی‌ها و فراهم کردن محیطی با ثبات برای همکاری اقتصادی، نیاز به گفتگوی مداوم در سطوح دوجانبه و منطقه‌ای است. تقویت زیرساخت‌های مالی و پیدا کردن سازوکارهای بدیلی برای تأمین مالی پروژه‌ها (finance) می‌تواند باعث کاهش موانع مالی، و تسهیل تجارت و جریان سرمایه بین روسیه و عراق شود.